

УДК 347.4

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ДОВІРЧОГО УПРАВЛІННЯ МАЙНОМ

Січко Д.С., Науменко М.І.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-50>

У статті проаналізовано праці вітчизняних юристів щодо становлення інституту довірчого управління майном в Україні. Виявлено соціальні та правові передумови виникнення інституту довірчого управління майном. Окреслено поняття «довірче управління майном». Схарактеризовано сферу застосування правового інституту довірчого управління майном.

Ключові слова: власність, управління власністю, довірче управління майном, договір довірчого управління майном, довірчий управитель.

Постановка проблеми. З переходом до ринкової економіки і появою нових форм економічних відносин докорінному реформуванню піддалася вся правова система України. Розвиток суспільних відносин завжди вимагає свого забезпечення відповідними правовими інституціями, які належним чином регулювали б цей процес. За таких умов у цивілістиці з'являється велика кількість нових правових конструкцій для регламентації правового простору реалізації діяльності суб'єктів цивільно-правових відносин, до яких

відноситься й інститут довірчого управління майном. Особливо привабливою для українського законодавця стала ідея запозичення зарубіжного досвіду, що існував у цій сфері. Сутність цієї юридичної конструкції дозволяє усунути прогалини у регулюванні питань щодо управління власністю та надає широкі можливості суб'єктам цивільних правовідносин моделювати свою правову поведінку з ефективного управління довіреним майном, а також можливість швидкого реагування на змінення кон'юнктури ринку чи умов договору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сьогодні у юридичній літературі ведеться полеміка, сутність якої зводиться до того, що одні автори вважають необхідним наблизити інститут управління майном до англо-американського інституту трасту, що, на їх думку, дозволить краще організувати управління майном в окремих випадках (отримання спадку, шлюбні відносини), інші ж наполягають на неможливості існування чужорідного інституту англо-американського права у контексті континентальної правової системи. З'ясування ж походження інституту довірчого управління майном дозволить робити висновки щодо можливості його існування в умовах окремої країни або країн певної сім'ї права.

Проблему довірчого управління майном досліджували такі українські вчені-юристи: І.В. Венедіктова – дослідження нового договірної виду, створеного в цивільному праві України, договору довірчого управління майном у ракурсі його реалізації як форми правового інституту довірчого управління майном; Ю.В. Курпас – дослідження актуальної, як у теоретичному, так і в практичному аспекті, проблеми становлення інституту управління майном в Україні у розрізі розкриття сучасного потенціалу ефективності цивільно-правового інституту в існуючих соціально-економічних, законодавчих та правозастосовних реаліях; К.Г. Некіт – комплексне цивілістичне дослідження договору довірчого управління майном шляхом порівняльного аналізу законодавства України, Республіки Молдова та Російської Федерації та визначенню тенденцій і шляхів удосконалення правового регулювання відносин, що виникають з договору довірчого управління майном; О.А. Слободян – дослідження цивільно-правового характеру відносин з управління майном у сфері спільного інвестування; Л.К. Веретельник – дослідження систематики цивільно-правових договорів як правової конструкції цивільного права на основі добровільно взятого на себе зобов'язання з застосуванням комбінованих підходів систематизації, їх проявів у праві та правозастосувальній діяльності.

Метою статті є дослідження інституту довірчого управління майном у цивільному законодавстві України.

Для досягнення мети дослідження визначено такі **завдання**:

- дослідити правову природу інституту довірчого управління майном в Україні;
- дати визначення дефініції «довірче управління майном»;
- розкрити характерні ознаки довірчого управління майном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема довірчого управління майном та становлення цього інституту не є новою, її зародки існували ще в Давньому Римі. Ще на початку XX століття стали формуватися відносини комерційного управління чужим майном. Цей процес призупинився в радянські роки, коли регулювання економічної і правової сфери життя відбувалося на командно-адміністративних засадах, і завданням цивілістів було обґрунтувати підпорядкування цивілістичних відносин державному впливу і пояснити адміністративні втручання держави у господарський оборот ци-

вільстичними категоріями, а не виробляти нові цивілістичні конструкції. Тому питання про управління майном на засадах суто цивільно-правових інститутів виникло як наслідок реалізації приватної власності тільки у 90-ті роки XX ст. в умовах переходу до ринкової економіки. Таким чином, ідеї введення довірчого управління майном були відроджені і модернізовані.

І.В. Венедіктова [1] у своїх наукових пошуках визначила такі передумови виникнення інституту довірчого управління майном в Україні: трансформація економічних відносин, пов'язана перш за все з підвищенням ролі приватної власності, процесами приватизації; відкритість капіталу для акумуляції за відсутності відповідного механізму контролю над цими процесами; прогалини і недоліки у вітчизняному цивільному законодавстві; наявність існування реальних відносин, які вже склалися у сфері банківського, інвестиційного та іншого управління, виникнення довірчих компаній; нагальна потреба отримати швидкий ефект від розпорядження об'єктами народного господарства, що зумовлено державною політикою в цілому; приклад позитивного досвіду здійснення довірчих операцій у сфері управління майном у країнах Західної Європи; вимоги Ради Європи з уніфікації цивільного законодавства європейських держав.

Досліджуючи погляди К.Г. Некіт [2], нами з'ясовано, що довірче управління, як самостійний правовий інститут, з'явилося у правових системах пострадянських республік на початку 90-х років минулого сторіччя, що було зумовлено реформуванням цивільних законодавств країн пострадянського простору відповідно до потреб ринкової економіки. Дослідниця акцентує увагу на тому, що виникнення довірчих конструкцій у римському приватному праві розвивались у похідних від нього європейських системах цивільного права.

Необхідно відмітити, що поняття довірчого управління майном існувало паралельно з інститутом довірчої власності, і зародилося воно також у середньовіччі, хоча і трохи пізніше. Так, К.П. Победоносцев [3] відзначає, що пруське законодавство (і лише воно єдине), незалежно від довірчого доручення, особливого значення надає договору управління маєтком. Особливість його полягає у тому, що у ньому поєднується становище приймальника майна на збереження зі становищем уповноваженого представника. Приймаючи маєток, управитель зобов'язаний зберігати його, отримувати від нього вигоду, збирати доходи, і вважається уповноваженим на всі юридичні дії, пов'язані з цим обов'язком. Потім всі його розпорядження стають обов'язками для господаря.

Для визначення поняття «довірче управління майном» виникає необхідність аналізу цієї категорії у працях вітчизняних цивілістів. І.В. Венедіктова [1] довірче управління майном розуміє як ініціативну самостійну діяльність управителя з реалізації чужих суб'єктивних прав та обов'язків, яка може бути спрямована на збереження і примноження переданого у довірче управління майна, а також зменшення чи попередження збитків від його використання шляхом реалізації правомочностей, володіння, користування і розпорядження в обсязі, встановленому установником управління.

І.Г. Чалий [5] визначає категорію «довірче управління майном в житловому будівництві» як сукупність принципів, правових та організаційних заходів залучення коштів інвесторів в управління на основі реалізації права довірчої власності з метою фінансування будівництва житла.

Відповідно до поглядів науковців, дефініція «довірче управління майном», у нашому розумінні, – це самостійна діяльність уповноваженої фізичної або юридичної особи з виконання чужих прав та обов'язків щодо управління майном у межах законодавства.

Як визначає І.В. Венедіктова [1], інститут довірчого управління майном є перспективним для застосування його при управлінні пенсійними фондами (державними і позабюджетними), страховими і громадськими фондами, державною власністю, інвестиційними потоками, майновими авторськими і суміжними правами, майном недієздатної чи обмежено дієздатної особи, при управлінні спадковою масою тощо. Авторка звертає увагу на те, що у рамках конструкції довірчого управління майном необхідно розробити специфічний механізм управління грошовими коштами, валютними цінностями і майновими правами.

Вітчизняний законодавець встановив можливість встановлення довірчої власності на підставі договору управління майном без будь-яких обмежень щодо сфери застосування такого правочину для цілей довірчої власності. Застосування принципу свободи договору дає підстави для висновку про припустимість договірної створення довірчої власності для будь-яких цілей. Однак такий висновок потребує уточнення, оскільки не можна виключити можливість існування заборонених сфер застосування довірчої власності за такою підставою її створення. Насамперед ми відзначаємо, що ця конструкція має застосовуватися у спадкових відносинах з тим, щоб не порушити принцип абсолютності права власності спадкоємця.

В умовах подальшого розвитку ринкових механізмів і становлення фондового ринку в Україні особливого значення набули як інвестиційні інститути, так й окремі інвестиційні надходження. Призначення інвестиційних інститутів для надання фінансових посередницьких послуг шляхом накопичення коштів вкладників та їх інвестування з метою одержання прибутків цілком відповідає вимогам сучасного економічного обороту. Правове регулювання діяльності з залучення надходжень, їх раціонального використання відбувається на підставі законів України: «Про інвестиційну діяльність», «Про захист іноземних інвестицій в Україні», «Про режим іноземного інвестування», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)»; низки Указів Президента України та Постанов Кабінету Міністрів України. Завдяки процесам масового інвестування виник попит на послуги професійного консалтингу й ефективного управління інвестиціями. З реформуванням цивільного законодавства з'являються правові новели, здатні задовольнити такий попит, а конструкція довірчого управління майном як раз і передбачена як один з інструментів використання об'єктів інвестиційної діяльності.

Активна поведінка довірчого управителя передбачена нормативно, і тому, реалізуючи пра-

вомочності з управління, він виконує певні дії по володінню, користуванню і розпорядженню інвестиціями. Управитель розміщує цінні папери інвестиційних фондів, оформлені акціями корпоративного інвестиційного фонду й інвестиційними сертифікатами пайового інвестиційного фонду. До його компетенції належить: можливість брати участь із правом дорадчого голосу в загальних зборах акціонерів; обов'язок вести реєстр власників іменних цінних паперів; публікувати інформацію стосовно діяльності інвестиційних інститутів в офіційних виданнях Комісії по цінних паперах і фондовому ринку України; надавати необхідну документацію на вимогу останньої, звіти контролюючим органам та інвесторам щодо діяльності по управлінню активами; забезпечувати вільний доступ інвесторів до інформації Проспекту інвестиційних інститутів, регламенту та змін у його змісті; ознайомлюватися з будь-якою інформацією й затверджувати її для використання в цілях реклами або продажу акцій. Компанія по управлінню активами може створювати пайові інвестиційні фонди – майнові комплекси без створення юридичної особи, які являють собою активи, що належать інвесторам на праві спільної часткової власності й підлягають обліку окремо від результатів господарської діяльності компанії, а також коштів інших пайових інвестиційних фондів [4].

Окремого розгляду заслуговує ведення справ по управлінню цінними паперами, оскільки це відносно нова для України сфера діяльності. Актуальність цієї проблематики зумовлена нерозвинутістю ринку цінних паперів у державі, млявістю на ньому операцій із цінними паперами і як наслідок цього – необ'єктивністю показників діяльності емітентів через котировку й номінали цінних паперів. Українці необхідно на цьому ринку мати гравців, причому професіональних. Діяльність по довірчому управлінню цінними паперами – це виконання довірчим управителем від свого імені й за винагороду протягом визначеного договором строку будь-яких правомірних юридичних і фактичних дій з цінними паперами установника управління, в його інтересах або в інтересах вигодонабувача, зазначеного в договорі.

Сутність цієї конструкції полягає у тому, що установник довірчого управління – власник цінних паперів – передає їх у довірче управління довірчому управителеві – особі, зазначеній у договорі про довірче управління майном, що відповідає встановленим вимогам і взяла на себе зобов'язання щодо діяльності з довірчого управління цими цінними паперами в інтересах установника управління або зазначеної у договорі третьої особи – вигодонабувача. Механізм здійснення довірчого управління залежить від того, над яким видом цінного папера здійснюватиметься управління, а також від ступеня розвитку можливостей фондового ринку.

Усі ці питання мають отримати принципово нове теоретичне і практичне висвітлення, зазнати комплексного юридичного аналізу з точки зору проблем реалізації конструкції довірчого управління майном. Нагальною потребою є розробка фінансових, податкових та інших інструментів, які обслуговували б цю конструкцію. Як правильно зауважив Р.А. Майданик [4], по-

дальше затягування нормативного регулювання довірчого управління і далі стимулюватиме створення на практиці не вигідних і ризикованих для клієнтів схем.

У цій площині означений інститут розкривається найяскравіше як унікальна універсальна конструкція зобов'язального права. У свою чергу, тут можна вирізнити певні напрямки його дії: управління державним майном (зокрема державними підприємствами) і майном органів місцевого самоврядування, управління у царині корпоративних відносин, управління інвестиційними фондами, цінними паперами, в банківській практиці. У побутовій сфері довірче управління майном підходить для управління майном неповнолітніх осіб, недієздатних, обмежено дієздатних і визнаних безвісно відсутніми.

У свою чергу, проаналізувавши українське цивільне законодавство, ми виділяємо такі характерні ознаки довірчого управління майном:

1) договір довірчого управління майном породжує зобов'язальні, з речовими ознаками, правовідносини між установником управління та довірчим управителем, що не тягне за собою переходу права власності до останнього.

2) передача майна у довірче управління є способом реалізації власником своїх повноважень. Саме власник визначає мету довірчого управління, обсяг правомочностей, які він передає, а також особу, в інтересах якої повинен діяти довірчий управитель.

3) дискретний характер обтяження довірчого управління права власності установника і здійс-

нення довірчим управителем за своїм власним розсудом правомочностей власника щодо майна, переданого в довірче управління, тягне за собою делегування йому власником окремих речово-правових правомочностей, що виступають змістом його прав з речовими ознаками та обов'язків перед власником у вигляді боржника за зобов'язанням довірчого управління майном, що виникає з договору, укладеного між власником майна і довірчим управителем.

4) договір довірчого управління майном виступає самостійним типом (різновидом) цивільно-правового зобов'язання з надання послуг і передачі майна.

Висновки. Відповідно до поставлених завдань нашого наукового дослідження, ми проаналізувавши праці юристів-цивілістів, які у своїх наукових пошуках досліджували правову природу інституту довірчого управління майном, дійшли до висновку, що необхідно наблизити інститут управління майном до англо-американського інституту трасту. Довірче управління майном нами визначено як самостійну діяльність уповноваженої фізичної або юридичної особи по виконанню чужих прав та обов'язків щодо управління майном у межах законодавства. Вважаємо, що інститут довірчого управління майном здатний гармонійно поєднати економічний інтерес із правовою моделлю його забезпечення, спрямувати елементи механізму правового регулювання на економічні процеси, що відповідають змісту і цілям встановлення управління між суб'єктами цивільно-правових відносин в Україні.

Список літератури:

1. Венедиктова І.В. (2003). Договір довірчого управління майном як форма реалізації правового інституту довірчого управління майном в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків.
2. Некіт К.Г. (2011). Договір довірчого управління майном: порівняльно-правовий аналіз на матеріалах України, Республіки Молдова та Російської Федерації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса.
3. Победоносцев К.П. (2003). Курс гражданского права: Учебник: В 3 т. Т. 3. М.: Зерцало.
4. Суханов Е.А. (1996). Посреднические и кредитно-финансовые сделки в новом ГК РФ. М.: Юрид. лит.
5. Чалий І.Г. Довірче управління майном в системі житлового будівництва: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Харків.

Сичко Д.С., Науменко М.И.

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА ИНСТИТУТА ДОВЕРИТЕЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ИМУЩЕСТВОМ

Аннотация

В статье анализируются работы отечественных юристов относительно создания института доверительного управления в Украине. Выявлены социально-правовые предпосылки института доверительного управления имуществом. Определено понятие «доверительное управление имуществом». Рассматривается сфера применения правового института доверительного управления имуществом.

Ключевые слова: собственность, управление имуществом, доверительное управление имуществом, договор доверительного управления, доверительный управляющий.

Sichko D.S., Naumenko M.I.

Petro Mohyla Black Sea National University

LEGAL NATURE OF THE INSTITUTE OF TRUSTING MANAGEMENT OF PROPERTY

Summary

The article analyzes the works of domestic lawyers regarding the establishment of a trust management institution in Ukraine. The social and legal preconditions of the institute of trust management of property are revealed. The concept of "trust management of property" is defined. The sphere of application of the legal institute of trust management of property is considered.

Keywords: ownership, property management, trust management of property, trust trust management contract, trustee manager.